

DEN POETISKE FANTASI

– perspektiver i en poetisk inspireret kreativ sociologi

Af Michael Hviid Jacobsen & Rasmus Antoft

*“At skrive betyder ... at sprænge en skillevæg,
bag hvilken noget uforanderligt ligger skjult i skyggen”*

– Milan Kundera, Romankunsten

FRA AKKREDITERING TIL KREATIVITET

I disse år høres der inden for den danske forskningsverden stadig oftere og med stadig mere indtrængende og til tider særdeles krævende stemme autoritative krav om styring, standardisering, benchmarking, kontrol, kvalitetssikring, monitorering, akkreditering, evaluering og lignende for-kromede honnørord, der skal forsøge at strømline og effektivisere forskningsverdenen og dens resultater. Dette gælder også, og måske særligt, for humanistisk og samfundsvidenskabelig forskning, der nu i stigende grad skal til at legitimere sin eksistensberettigelse og retfærdiggøre sin samfundsmæssige nytte i forhold til andelen af de tildelte og budgetterede forskningsmidler. Al forskning skal tilsyneladende kunne måles, vejes og målrettes for at opfylde de krav og forventninger, som forskellige fordringshavere og herunder offentlige myndigheder har. Det kan naturligvis have sine fordele: at man bedre kan kontrollere og diktere forskning og adskille 'rentabel' fra 'urentabel' forskningsaktivitet. Men det kan lige så vel have sine bagdele: at gejsten og glæden ved at engagere sig i og generere alternativ, innovativ eller 'skæv' viden, der nødvendigvis er enhver nyskabende forskningsaktivitets *raison d'être*, forsvinder. Nicher nedlægges, alternative tilgange delegitimeres og det urentable miskrediteres, når alt skal måles og vejes ud fra samme alen. Når der skæres ind til benet, så går noget tabt – måske ikke det vigtigste af alt, men noget, der stadig forekommer at være værdifuldt. Det kan være konsekvensen af de stadig mere ihærdige forsøg på og ønsker om at styre og rationalisere samfundsforskningen.

Netop på grund af disse strammere krav om øget effektivitet og rentabilitet bliver der nu kastet kritisk blik på de alternative eller ukonventionelle måder, man ønsker eller vælger at praktisere samfundsforskning og herunder sociologi på. Som en kontrast til samtidens effektivitetstænkning og strømlining vil vi i det nedenstående forsøge at introducere en form for sociologi, der forekommer os værdifuld, men som fra officielt hold kan tolkes som et kættersk perspektiv og som en direkte konfrontation med fordringerne og forventningerne om målbar og 'rentabel' forskning. Vi mener således, at det er vigtigt, at sociologien anerkender sit klassiske slægtskab med humanistisk forskning – der særligt har stået for skud i de senere års forskningsdebat – i stedet for hovedløst at søge at imitere naturvidenskaberne, også selvom det måske ikke lige er dér, de store eksterne forskningsbevillinger ligger. Denne artikel omhandler således, hvorledes sociologien kan drage nytte af indsigten fra det humanistisk-poetiske univers i almindelighed og det skønlitterære univers i særdeleshed, også selvom denne viden vanskeligt lader sig kvantificere eller verificere. Spørgsmålet er så, om denne form for poetisk inspireret kreativ sociologi besidder andre kvaliteter. Det er vores forhåbning, at vi kan overbevise læseren herom.

Et indledende eksempel kan illustrere og underbygge denne forhåbning. For nyligt afholdt de studerendes sociologiforening i Aalborg, *SoFiA*, en filmaften, hvor de viste den verdensberømte *Gøgereden*, der bygger på Ken Kesey's ligeledes berømte roman, og som har en velspillende Jack Nicholson i hovedrollen. Skønt fremmødet ikke var voldsomt overvældende – det var trods alt i eksamensperioden (!) – gav flere studerende efterfølgende udtryk for en lang række fortolkninger og forståelser af filmens hoved- og bipersoner, hændelsesforløbet, den skildrede institutionelle kontekst, de strukturelle forhold og diskursive praksisser, som tydeligvis havde stimuleret deres sociologiske fantasi ved at bibringe dem sociologisk-

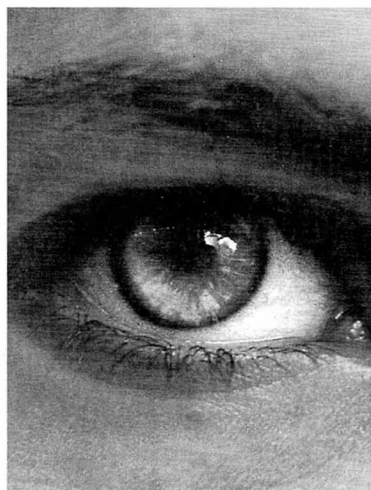
teoretiske associationer om 'totale institutioner', 'looping-strategier', 'stigmatiserings-' og 'mortifikationsprocesser' samt 'gruppedynamikker', der alle stammede fra deres formelle uddannelsesforløb.¹⁾ Denne oplevelse, og adskillige andre, inspirerede os til at kaste os over et forsknings- og undervisningsområde, der i mange år – trods årtiers bevågenhed blandt sociologer på blandt andet det amerikanske kontinent – til stadighed er forblevet et forholdsvis ubeskrevet fænomen i dansk sociologi, nemlig 'sociologi gennem skønlitteratur', eller hvad vi vil kalde 'litterær sociologi' som en modsætning til – eller snarere udvikling af – konventionel 'litteratursociologi'.

DEN POETISKE FANTASIS POSITIONER

Ganske vist har mange forskere i årenes løb beskæftiget sig med litteratursociologi, hvor målsætningen har været at forstå bredere samfundsmæssige og strukturelle forhold gennem analyser af litterære produkter (tekster). Litteratursociologi kan formelt defineres som "det systematiske studium af litteraturen som socialt fænomen og som system og institution i samfundet" (Furuland & Svedjedal 1997). Litteratursociologien er ligeledes et notorisk forskelligartet forskningsfelt med en lang historie bag sig.²⁾ I litteratursociologien udgør litteraturen objektet for analyse, og de tre overordnede positioner forholder sig til litteraturen som objekt på tre forskellige måder. For det første at litteraturen *afspejler* samfundet, og at man derfor gennem studier af litteraturen kan opnå en forståelse af forfatterens samtid og de økonomiske, politiske og kulturelle vilkår ved det samfund, som vedkommende udfoldede sin poetiske fantasi i. For det andet at litteraturen *påvirker* samfundet, hvorved man undersøger, om og hvordan litteraturen som historisk og kulturelt produkt influe-

rer på, hvordan samfundet – eller dele heraf – udvikler sig. Her er skrivepennen så at sige mægtigere end sværdet – litteraturen er med til at forme det omkringliggende samfundsliv og menneskers bevidsthed. Slutteligt at litteraturen *legitimerer* en given social orden, hvorfor litteraturen betragtes som et samfundskonserverende og reaktionært fænomen, der medvirker til at opretholde status quo f.eks. i form af at præsentere ideologier og myter, som reproducerer og legitimerer det allerede eksiste-

rende (Albrecht 1954). Hvad denne opremsning af litteratursociologien dog overser, er den kendsgerning, at litteraturen ligeledes kan have den diametralt modsatte funktion i samfundslivet – at *delegitimere* det eksisterende og fungere som en knivsæg, der presses mod common-sense og fastgroede forestillinger. Megen skønlitteratur er netop tænkt som en litterær kritik mod de eksisterende institutioner eller værdier.

Opsamlende kan man altså sondre mellem 'litteratursociologi' og 'sociologi gennem litteratur' som to forskelligartede vinkler på litteraturens sociologiske perspektiv. Ifølge Peter Sederberg og Nancy Sederberg (1975) kan litteraturen således for det første tjene som *objekt* eller genstandsfelt for sociologisk undersøgelse, som i en traditionel litteratursociologi, eller for det andet som *data* i studiet af samfundet, som i den litterære sociologi eller sociologi gennem litteratur. I det første tilfælde adskiller litteraturen sig således ikke fra andre 'objekter' eller 'sociale fakta' så som krig, vælgeradfærd eller socialiseringsformer, som sociologien objektivt kan interessere sig for. I det andet tilfælde er det derimod litteraturen – eller film, digte og lignende – *i sig selv*, der udgør selve datamaterialet, hvorigennem man skaber en dybere eller mere nuanceret forståelse af samfundslivet. Sociologi gennem litteratur er

derfor noget ganske andet og har ikke en tilsvarende glørværdig forhistorie som litteratursociologien. Selvom Robert Blauner for efterhånden et halvt århundrede siden konstaterede, at den sociologiske erkendelse af betydningen af granskning af skønlitteratur for studier af samfundslivet "i dag er blevet en kliché, som de fleste sensitive sociologer kan nikke anerkennende til" (Blauner 1964:425), så har feltet ikke desto mindre stået mere eller mindre stille i en lang årrække, og dette gør sig særligt gældende på dansk grund, hvor såvel litteratursociologi – med ganske få undtagelser – som sociologi gennem litteratur har glimret ved deres fravær.

Såvel litteratursociologi som sociologi gennem litteratur er udtryk for en særlig *poetisk fantasi*, men sidstnævnte perspektiv er det måske i endnu højere grad, fordi det er sensitivt over for litteraturen og sidestiller litterære analyser med andre empirisk data. Men hvad består den poetiske fantasi af, og hvordan bringes den i sociologiens tjeneste? Som udgangspunkt lader den sig i sagens natur vanskeligt definere eller afgrænse, da man herved risikerer at ekskludere værdifulde eller potentielt vigtige aspekter af dens virke. For at parafrasere C. Wright Mills (1959/2002) ofte citerede formulering af 'den sociologiske fantasi' kan man genkende den poetiske fantasi ved, at "den sætter sin ejermand i stand til at forstå den større historiske scene i lyset af fiktionens righoldige guldgrube af fremstillinger og fortolkninger af samfundslivet ... Den poetiske fantasi sætter os i stand til at forstå historien og biografien og deres indbyrdes relationer i samfundet gennem en granskning af skønlitteraturens fantastiske og fantasifulde univers". Man kan således forsøge sig med at foreslå, at den poetiske fantasi bygger på komponenter som kreativitet, fantasi og intuition, der står i skarp kontrast til gængse måder at dokumentere og afrapportere videnskabelige fund på. Det fiktive er således ikke mindreværdigt eller underlegent i forhold til det faktuelle. Derfor er det litterære heller ikke underlødigt i forhold til det videnskabelige. Den poetiske fantasi, som den udfoldes i litteratur og lignende kunstneriske udtryksformer, bekymrer sig

dermed ikke synderligt om stringens og systematik og tilstræber ej heller konventionelle videnskabelighedskriterier som validitet, reliabilitet og repræsentativitet, der knytter sig til sociologiske undersøgelser, eller sandhedskriterier om korrespondance eller kohærens. Den poetiske fantasi forsøger snarere på et intuitivt end på et analytisk plan at beskrive den menneskelige tilværelse i al sin mangfoldighed og dybde. Det er et pragmatisk videns- og sandhedskriterium, som anlægges, når man anvender litteratur som data eller optik. Skønlitteratur fremstilles således ikke som noget uvidenskabeligt eller pseudovidenskabeligt, som i positivismens demarkationskriterium, men samfundsvidenskab og litteratur repræsenterer komplementære (ikke identiske) vidensprovinser, som hver især bidrager med indsigt om samfundslivet, også selvom repræsentativiteten og 'forskningsprocessen' er væsensforskellig i de to perspektiver. Den poetiske fantasi er fleksibel og inklusiv i sit perspektiv, og vender sig derfor mod en positivistisk forestilling om al viden som enten verificerbar eller falsificerbar. W. H. Auden beskrev det i *The Dyer's Hand* som en ubønhørlig kritik af videnskabens eller objektivismens forrang frem for intuitionen:

I ønsket om at indfange samfundets væsen, som i ethvert forsøg på at bedømme et menneskes særlige karaktertræk, kan ingen dokumenter, statistikker eller 'objektive' målinger udkonkurrere det enkeltstående intuitive øjekast. Intuitionen kan fejle, for selvom dens vurdering blot, som Pascal udtrykte det, er et spørgsmål om godt øjemål, må det være godt, for principperne er subtile og mangfoldige, og udeladelsen af et princip fører til fejl; men dokumentation, der er ubrugelig, med mindre den er fuldkommen, fejler på et felt, hvor fuldkommenhed er umulig (Auden in Nisbet 1976/2002:44).

Oprindeligt var den poetiske fantasi ellers en iboende del af sociologiens undersøgelses- og fremstillingsmåde, men med sociologiens gradvise historiske skilsmisse fra skønlitteraturen op mod slutningen af det 19. århundrede for i det 20. århundrede at blive viet med naturvidenskabens

metoder, blev den poetiske fantasi betragtet med stigende mistro. En udvikling som Wolf Lepenies (1988) med stor indsigt har dokumenteret, og som Charles P. Snow (1959/1993) betegnede som en skilsmisse mellem to 'kulturer', videnskaben og litteraturen. Den poetiske fantasi anerkender derimod, at virkeligheden også kan belyses og fortolkes gennem alternative kilder. Som Peter Sederberg og Nancy Sederberg konstaterede:

Et mindre bibliotek kunne fyldes med de værker, der skildrer måderne, hvorpå samfundsvidenskaberne kan tage ved lære af naturvidenskaberne, og særligt når det drejer sig om antagelser, logik og teknik, der i grove træk betegnes 'videnskabelig metode'. Ved at følge disse systematiske procedurer i studiet af mennesket forestiller samfundsforskere sig, at de har opdaget den mest hensigtsmæssige vej i forhold til at forklare, forudsige og kontrollere social adfærd. Dog er litteraturen også optaget af mennesket: hans psykologiske habitus, hans sociale adfærd og sågar hans politiske handlinger. Dette fælles genstandsfelt bevirker, at viden kan opnås såvel gennem den litterære fantasi som gennem den videnskabelige tilgang (Sederberg & Sederberg 1975:173-174).

Vi ser dog som udgangspunkt ingen modsætning mellem at bedrive samfundsvidenskab og evnen eller lysten til at lade sig inspirere af andre, herunder litterære, perspektiver. Det, vi i denne artikel gør os til fortalere for, er således det, Richard Harvey Brown (1977) oprindeligt betegnede 'poetisk fantasi'. Vi ønsker herigennem at bygge bro mellem og forene klassiske epistemologiske kombattanter som realisme versus romanticisme, fornuft versus følelser, objektivisme versus subjektivisme, nomotetisk versus ideografisk, verificering versus postulering, naturalisme versus

impressionisme, virkelighed versus symbolik, videnskab versus poesi. 'Poesi' som kontrast – eller snarere supplement – til videnskab skal i denne sammenhæng forstås i den bredeste forstand som fiktion – det være sig digte, skønlitteratur, film, musik osv.

Fiktionens verden er nemlig på en lang række områder ikke så væsensforskellig fra sociologien, som man måske kunne foranlediges til at antage. Som Robert Nisbet (1976/2002) overbevisende viste, skildrer

og skaber såvel skønlitteratur som sociologi 'sociologiske portrætter' af mennesker eller grupper af mennesker – eksempelvis arbejderen, borgeren, bureaukraten og den intellektuelle – samt 'sociologiske landskaber' som eksempelvis storbyen, massesamfundet og industrisamfundet. Det betyder dog langt fra, at sociologien og skønlitteraturen er identiske (de er måske snarere med Max Ernsts bevingede ord om relationen mellem virkelighed

og utopi "gensidigt uforenelige virkeligheder viet til hinanden"), men de trækker i visse sammenhænge på lignende teknikker, fremstillingsformer og analytiske strategier. Hvor sociologen således til tider vil søge at 'pynte' sine empiriske fund eller teoretiske antagelser med poetiske indslag som metaforer eller analogier eller henvisninger til skønlitteratur for at få komplekse eller abstrakte budskaber til at glide lettere ned hos læseren, så kan den skønlitterære forfatter derimod til tider stræbe efter at imitere samfundsvidenskabelig forskning i forsøget på at fremstå som 'objektiv' samfundsanalyse eller samfundskritik, som den store dystopiske litteratur fra det 20. århundrede er et illustrativt eksempel på. Man kan således med en metafor fra musikkens verden hævde, at sociologi og skønlitteratur *enharmoniserer* – de afgiver en forholdsvis ensartet lyd, men tildeles forskellige navne, fordi de

befinder sig på forskellige skalaer. Sociologiens 'skala' er, og bør være, virkelighedens verden, mens skønlitteraturens 'skala' er, og bør være, fiktionens verden.

DEN POETISKE FANTASIS POTENTIALER

Såvel via substantielle erfaringsområder som film, skønlitteratur, digte, musik og tv-programmer som gennem stilistiske teknikker og fremstillingsmæssige redskaber som ironi, drama, metaforer, analogier, parabler og utopier kan den poetiske fantasi komme til konkret udtryk i sociologien. I denne sammenhæng vil vi særligt koncentrere os om den kreative anvendelse af skønlitteratur i udforskning og fremstilling af samfundsmæssige fænomener samt efterfølgende i forhold til undervisningspraksis og pædagogik. Der er ikke tale om en fyldestgørende gennemgang af den poetiske fantasiers mangfoldige sociologiske anvendelsesmuligheder, men om ansatser til og eksempler på mulige udnyttelser af den poetiske fantasi.

Poetisk fantasi i forskning

Vi vil i det nedenstående kort angive tre måder, hvorpå den poetiske fantasi med særlig fordel kan anvendes i sociologiske forskningssammenhænge: Som (1) dramatisering, (2) fortælling og (3) opfindelse. *Dramatiseringsaspektet* er en klassisk skønlitterær teknik, hvorved trivielle eller forholdsvis udramatiske hændelser trækkes ud af deres vanlige konnotationer og analyserammer, hvorved de kommer til at fremstå i et andet og til tider klarere og mere entydigt lys. Også i sociologisk sammenhæng kan dramatisering inddrages som strategi, og hvis man eksempelvis vælger at anskue det sociale liv gennem en dramatisk metafor eller optik, som både Erving Goffman (1959) og Stanford Lyman og Marvin Scott (1975) argumenterede for, så fordrejer man måske virkeligheden, men samtidig fastfryses komplekse, uoverskuelige eller foranderlige detaljer, der ellers ville være svære at indfange eller fortolke. Faktisk henviser begrebet 'teori', som vi jo ofte anvender i forskningen, oprindeligt til den græske betegnelse for teater, hvilket antyder, at den oprindelige brug af teorier ofte forekom i en dramatisk

eller dramatiserende form. I forhold til *fortællingsaspektet*, så er Barbara Czarniawska en af de indtil videre forholdsvis få samfundsforskere, der bevidst arbejder ud fra kunsten eller devisen om at overbevise læseren frem for at præsentere dem for 'rene fakta' (Czarniawska 1999). Ud fra en antagelse om, at der frugtbart kan skabes analogier mellem fiktionens forskellige genrer og samfundsvidenskabens analyser, lader hun sig således inspirere af detektivromanen. Detektivromanens polyfoni af mindre fortællinger, der leder frem til hovedfortællingens plot, afdækker tvetydigheder og åbner for en mangfoldighed af fortolkningsmuligheder alt efter læsemotiv og -kontekst. Czarniawska forsøger gennem denne analogi til detektivromanen at opbygge et plot i fremstillinger af sit eget videnskabelige arbejde, der underbygges af flere sideløbende fortællinger i teksten, og som kan give et mere nuanceret billede af de udfoldede fænomener, hun søger at beskrive. Fortællingsaspektet er således medvirkende til at tilskrive mening til en række ofte usammenhængende, uigennemskuelige eller sporadisk indsamlede data. Det kan, som Fred Davis slog fast, i sidste instans medvirke til at skabe orden i ens egen empiri:

Det er vidunderligt, hvis man kan inddrage denne type af fortællinger i forhold til ens data. Til tider er det muligt; på andre tidspunkter lader det sig ikke gøre. Men jeg tror, det er vigtigt, at man på den ene eller anden måde forsøger at finde en fortælling, der tilbyder en åbning eller en begyndende arbejdsstrategi i forhold til data. Jeg kan tilføje, at såfremt man ikke kender meget til sociologien eller bryder sig synderligt om den måde, som sociologi skrives på, så er der gode noveller og skuespil, som også tilbyder muligheder i forhold til fortællinger af den sociologiske slags (Davis 1974:311).

Slutteligt *opfindelsesaspektet*, som knytter an til, at den poetiske fantasi kan foreslå nye problemstillinger eller kaste nyt lys over ens fortolkninger af problemer, som man ellers ikke ville være opmærksom på. Således kan læsningen af skønlitteratur – det være sig William Goldings *Fluernes herre*, Douglas Couplands *Generation X*, Ken

Keseys *Gøgereden* eller Franz Kafkas *Processen* eller endnu andre – inspirere til bevidstgørelse om problemstillinger så som gruppedynamikker, ungdomsapati, afvigelse eller bureaukratisering. På dansk grund identificerer eller opdager Torben Beck Jørgensen (1986) i bogen *Magtens spejl: Myndighed og borger i skønlitteraturen* – gennem læsninger af romaner, skuespil og digte – problemstillinger om den offentlige forvaltning og dens ansatte samt rammende beskrivelser og satiriske illustrationer af de offentlige myndigheder og borgernes oplevelser af mødet med myndighederne. Læsningen af eksempelvis Ludvig Holberg, Henrik Stangerup og Franz Kafka gav ham et alternativt og dybere indblik i den offentlige sektor end det, samfundsvidenskaben eller sociologien ellers kunne have bidraget med. Litteraturen opfandt så at sige nogle problemstillinger, som ikke nødvendigvis ville være afsløret gennem konventionelt empirisk arbejde.³⁾ Det ovenstående viser således blot tre langt fra udtømmende måder, hvorpå sociologisk forskningsaktivitet kan drage nytte af den poetiske fantasi.

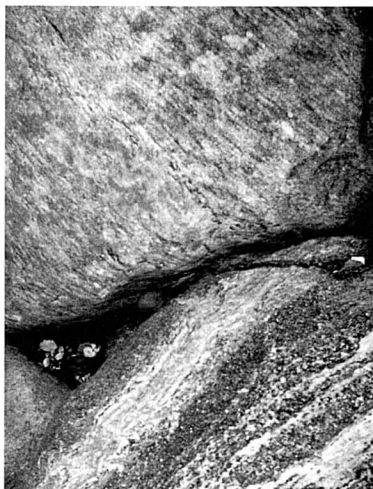
Poetisk fantasi i pædagogik

Vi har igennem vores egen undervisningserfaring konstateret, at anvendelsen af skønlitterære og/eller filmiske referencer som pædagogiske og analytiske redskaber kan legemliggøre og formidle centrale sociologiske pointer for de studerende på en kreativ og indsigtfuld måde. Men vi står på ingen måde alene med denne erfaring. Som allerede Lewis Coser i sit klassiske værk om 'sociologi gennem skønlitteratur' konstaterede, kan introduktionen af skønlitteratur eller skønlitterære paralleler medvirke til at nedbryde de studerendes indledende modstand mod abstrakt sociologisk teori, fordi den "iklæder den

sociologiske teorier udtørrede knogler det levende og formbare væv, som vokser frem fra den litterære fantasi" (Coser 1972:xvii). Vi underviser da også ofte selv ud fra devisen om, at sociale og samfundsmæssige problemstillinger kan belyses ud fra andre kilder end mere konventionelt empirisk materiale. Pointen er, at skønlitteraturen kan anvendes eksemplificerende og illustrerende, når sociologiske grundbegreber og problemstillinger introduceres i undervisningssammenhæng. Hvad fiktive

beskrivelser mangler i præcision, kompenserer de til gengæld for med indtryksfulde fortællinger, der afstedkommer forståelse og indlevelse hos læseren eller tilhøreren, og brugen af skønlitteratur eller andre kunstformer kan vække og stimulere de studerendes interesse for sociologien og overbevise dem om deres egen disciplins potentialer i forståelsen af den sociale virkelighed (Corbett 1994). Austin Porterfield (1957:421) præsenterede for efter-

hånden mange år siden tre måder, hvormed skønlitteratur kan anvendes som kreative kilder, der kan berige formidlingen af sociologi til studerende. For det første kan den eksemplificere og understøtte væsentlige teoretisk abstrakte begreber, for det andet kan den skabe liv i kildemateriale fra forskellige discipliner ved at nedbryde konventionelle demarkationslinjer mellem eksempelvis humaniora og samfundsvidenskaberne på en sådan måde, at læring faciliteres, og for det tredje kan den benyttes til at lokalisere slægtskabet mellem de sociologiske problemstillinger de studerende kæmper med og de som levende beskrives i skønlitteraturen. Mere konkret har Alun Jones (1975) præsenteret en oversigt over, hvordan en enkelt sociologisk grundbog (Peter L. Berger og Birgitte Bergers *Sociology: A Biographical Approach*) i et undervisningsforløb kan suppleres med en række skønlitterære tekstuddrag.

Konklusionen på evalueringen af det aktuelle forløb viste, at de sociologistuderende i overvejende grad mente, at undervisningen af sociologi gennem litteratur var et godt pædagogisk kneb, at litteraturbidragene var interessante samt at litteraturudvalget havde været gavnligt for deres forståelse af sociologiske problemstillinger. Pointen med at fremstille Jones' erfaringer her er, at det ikke er afgørende, om de eksempler, man fremdrager i undervisningen, er fiktive eller faktiske, så længe de har en form og et indhold, der kan pirre og skærpe de studerendes sociologiske bevidsthed og dermed skabe rum for en eksemplarisk sociologisk læring. På denne måde kan skønlitterære eksempler eller tekstuddrag i kombination med sociologisk faglitteratur af både teoretisk og empirisk karakter medvirke til, at de studerende kan sætte samfundet eller dele af det i relief og deres commonsense-betragtninger kan konfronteres og problematiseres i undervisningssammenhænge.

Det er dog ikke kun skønlitteratur, der kan fungere som inspiration for de studerendes sociologiske fantasi. Film, hvadenten der er tale om eksempelvis dokumentarprogrammer, historiske skildringer, portrætter, krimier, dramaer eller uddrag fra disse, kan være en stærk formidler af fiktion, hvorfra der kan drages paralleller til den virkelighed mennesker faktisk oplever. Om det er Charles Chaplins *Diktatoren*, Thomas Vinterbergs *Festen* eller Per Flys trilogi *Bænken*, *Arven* og *Mordet* er ikke i sig selv pointen. Det vigtige er, at det er muligt at parallelisere elementer fra filmens skildringer med sociologiske begrebsdannelser og teorier. At anvende litteratur og film som kilder i undervisning kræver naturligvis, at underviseren har indsigt i det litterære og filmiske felt, så det materiale, der inddrages, både konstruktivt og kreativt kan bidrage til de studerendes forståelse af de sociologiske kategorier, begreber og teorier, som de kæmper med i undervisningen.

Det er ej heller blot kun i forhold til klasseværelset eller auditoriet, at den poetiske fantasi kan stimulere og generere kreative forståelser af sociologiske problemstillinger. Skønlitteraturen kan i sid-

ste instans også medvirke til at forandre den faktisk eksisterende sociale og politiske virkelighed. Den fiktive verdens produkter så som bøger og film kan være skel- og dagsordensættende for virkeligheden. Tænk blot på, hvordan John Badhams kontroversielle film fra 1981 *Whose Life Is It Anyway?* var skelsættende i forhold til diskussioner om aktiv dødshjælp, eller hvordan helt og holdent fiktionsbaserede film som *Ringenes Herre* eller *Da Vinci Mysteriet* i de senere år har været medvirkende til at stimulere den folkelige, og politisk-religiøse, forestillingsverden om rigtigt og forkert, godt og ondt. Ligeledes har en lang række bøger gennem tiden fundamentalt forandret vores opfattelse af verden såvel som verden i sig selv (Downs 1983). Disse film og bøger stiller skarpt på verden – også selvom det er gennem fiktion – på en måde, som selv den mest dybsindige eller udførlige sociologi ville have vanskeligt ved. Der skal heller ikke herske nogen tvivl om, at en dybere forståelse af det danske samfund op igennem det 20. århundrede kan fremavles såvel via konventionel historieskrivning og arkivalier som gennem dokumentarisk-dramatiske tv-serier som *Matador* eller *Krøniken*, og her ser vi helt bort fra den store danske tradition for socialrealisme, som også på mange måder sprænger de ofte kunstigt opretholdte barrierer mellem det faktiske og det fiktive.

DEN POETISKE FANTASIS PROBLEMER

Såvel sociologi som skønlitteratur (eller kunst i det hele taget) formår, som Milan Kundera konstaterer i denne artikels indledningscitater, at sprænge den skillevæg, bag hvilken noget uforanderligt ligger skjult i skyggen. Forskellen ligger i *måden*, hvorpå denne skillevæg demonteres eller den tænding, der anvendes til at detonere sprængstofferne. I sociologien er det i høj grad et spørgsmål om at konfrontere common sense eller nedbryde vane-tænkning og indgroede forestillinger gennem tilvejebringelsen af ny viden om virkeligheden eller dele heraf, mens det i skønlitteraturen ofte er et spørgsmål om at få læseren til at sætte spørgsmålstejn ved, om den verden eller virkelighed, vi for

nuværende lever i, er den eneste mulige. I begge tilfælde sprænges skillevæggen bestående af det, der tages for givet, med et kritisk blik på, hvordan det har været eller vil kunne være.

Trods vores veneration for skønlitteraturen som supplement til sociologien rummer den poetiske fantasi selvsagt en lang række problemer af videnskabelig karakter – for mange til at belyse dem alle her. Når man taler om samfundsvidenskabelig forskning, så er der som udgangspunkt to ‘retorikker’ eller ‘paradigmer’, som man kan identificere sig med og trække på: naturvidenskab og humaniora. Førstnævnte legitimerer sig på baggrund af antagelser om nøjagtighed, gentagelighed og gyldighed, mens sidstnævnte snarere hviler på antagelsen om, at der eksisterer en mangfoldighed af fortolkningsmuligheder og måder at forstå den sociale virkelighed på. Det ene spor betegnes ofte positivistisk-naturvidenskabeligt, mens det sidstnævnte er humanistisk-hermeneutisk – herimellem eksisterer så en lang række mellemformer. At lade sig inspirere af eller imitere en naturvidenskabelig tankegang med sirlige statistikker, eksakte målinger, kontrollerede eksperimenter og lignende adskiller sig *i princippet* ikke fra at lade sig inspirere af en tilsvarende humanistisk eller poetisk fantasi fra det litterære univers, også selvom førstnævnte har opnået status af videnskaben *par excellence*, mens sidstnævnte højst kan påberåbe sig tidsfordriv eller en mere tvivlsom videnskabelighed. Hvor sociologien, eller i hvert fald store dele heraf, således bestræber sig på at belyse virkeligheden for at finde frem til sandheden, eller sandhederne herom, er skønlitteraturen sjældent optaget syndeligt af at afspejle en faktisk eksisterende virkelighed eller præsentere en endegyldig sandhed om samfundet som sådan. Anvendeligheden af den poetiske fantasi

drejer sig således mere om, hvorvidt man gennem fiktionens redskaber og forståelser kan opnå en dybereliggende eller alternativ indsigt i den menneskelige tilværelse snarere end omhandler en tilnærmelse til sandheden som sådan (jf. Jacobsen & Antoft 2006). Sandheden er derfor notorisk undvigende i skønlitteraturen, fordi skønlitteraturens sandhedskriterium er ikke-eksisterende. Som Philip Rahv slog fast i *Literature and the Sixth Sense*, så er “relationen mellem litteratur og sandhed eller moralsk indsigt ofte noget usikker, hvis ikke ligefrem vildledende” (Rahv 1970:438). Selvom der derfor ikke overraskende hyppigt har været rejst tvivl om sandhedsværdien i og videnskabeligheden af skønlitteraturen, har mange dog også indtaget en mere pragmatisk og diplomatisk indstilling til den nytte og indsigt, som faktisk kan udledes af kunsten. Eksempelvis er Torben Beck Jørgensen i sit eget førnævnte arbejde med

romaner og noveller som inspiration til at forstå forvaltningspraksis og bureaukrati kommet frem til følgende perspektiv, som vi finder det vanskeligt at være uenige i:

Det er meningsløst at tale om, at en roman skal være efterprøvet ... Litteraturen skaber ikke nødvendigvis ‘rigtig’ viden, dvs. korrekte og detaljerede beskrivelser af objektive, konstaterbare ydre forhold. Den går bagom, sandsynliggør handlingsforløb, lader os følge personen indefra, mens han handler ... Litteraturen kan skabe provokerende viden, dvs. viden der ikke passer ind i eksisterende tankeskemaer. Den rejser problemer og stiller spørgsmål ved det eksisterende. Er det nu sådan? Behøver det at være sådan? (Jørgensen 1986:233-234).

Det betyder dog ikke, at vi ikke kan anstille krav til kunsten om i det mindste i en vis udstrækning at afspejle genkendelige træk ved virkeligheden, med mindre vi

blot betragter den som rendyrket underholdning, men det er meningsløst – eller i det mindste trivielt – at fremføre, at skønlitteraturen misrepræsenterer, fordrejer eller lyver om virkelighedens beskaffenhed. En sådan påstand kan kun legitimeres, såfremt man har en forestilling eller forventning om, at skønlitteraturen faktisk taler sandt.

Det, som sociologer kalder 'roller', 'idealtyper' eller 'typifikationer', adskiller sig således – når alt kommer til alt – ikke synderligt fra det, som skønlitterære forfattere kalder 'hovedpersoner' eller 'biroller' i deres poetiske plots og dramatiske fremstillinger. Forskellen ligger primært i, hvorvidt typifikationen/personen korresponderer med faktiske forhold eller er udledt af forfatterens kreative og fiktive forestillinger. I den poetiske fantasi sløres dette forhold, og der er som regel tale om en vis mellemvej. Netop for at undgå misforståelser eller forvirring i forhold til 'sandheden' eller 'virkeligheden' indledes mange romaner eller film derfor med forfatterens eller instruktørens påmindelse om, at "alle navne, roller og begivenheder i denne bog/film er fiktive, og enhver lighed med virkelige personer, steder eller hændelser er udelukkende tilfældig og utilsigtet". Som Richard C. Snyder bemærkede:

Hovedpersonen i en roman kan sammenlignes med en dukke – eller en model – der er skabt af forfatteren med det formål at udtrykke hans iagttagelser og dermed for at 'udspille' hans forestillinger. Selvom personskildringen er helt og aldeles fiktiv ... må en virkningsfuld roman fremstille troværdige personer, der gennem adfærdsmæssige karaktertræk er genkendelige for læseren fra deres hverdagserfaringer. På samme måde anvender samfundsforskeren modeller – analytiske dukker – til at fremme sine formål (Snyder in Sederberg & Sederberg 1975:176).

Der er således en lang række problemer forbundet med en sociologisk inddragelse af den poetiske fantasi, hvis den udelukkende vurderes ud fra de sandhedskriterier, som vi bedømmer og evaluerer anden forskning eller empirisk materiale ud fra. Men såfremt man betragter den poetiske fantasi – og herunder skønlitteraturen –

som et *supplement* til faktuel eller empirisk frembragt viden, så må man nødvendigvis også anerkende, at alternative vurderinger af anvendelighed, gyldighed og pålidelighed må gøre sig gældende.

DEN POETISKE FANTASIS PERSPEKTIVER

I det ovenstående har vi fokuseret på den poetiske fantasi positioner, potentialer og problemer. Her vil vi kort se på de perspektiver, der kan lokaliseres i forhold til fremtidigt arbejde med den poetiske fantasi. Skønlitteratur, eller andre former for poetisk-fiktivt materiale, kan inspirere sociologisk arbejde på *mindst* fem måder. For det første bibringer litteraturen en form for kontakt til en lang række af menneskelige typer, som man ikke ville have oplevet, da ens direkte erfaring som sociolog med andre mennesker i sagens natur er begrænset. Derfor tjener litteraturen som et supplement til denne direkte sociologiske erfaring.⁴⁾ For det andet tilvejebringer litteraturen viden om menneskets subjektive oplevelser og motiver, der gennemsyrrer et individs forhold til den sociale orden, hvormed den kan afsløre nogle af de dilemmaer og traumer, som individet gennemlever. Sociologien har selv vanskeligt ved at indfange følelser og indre personlighedsmæssige forhold, fordi den har en forkærlighed for abstraktion. For det tredje kan litteraturen, i forlængelse heraf, berige forståelsen af mennesket, fordi den penetrerer psyken og dramatiserer gennemgribende og grundlæggende psykologiske forstyrrelser så som psykosier, neuroser eller følelser af frygt, ensomhed og tomhed. Dette kan tjene som supplement til sociologiske casehistorier eller biografiske livsfortællinger. For det fjerde legemliggør litteraturen et potentiale til at gøre det abstrakte konkret og det illusoriske eller fiktive virkeligt, der kan bidrage til at overføre viden fra et domæne af den omfattende menneskelige erfaring til et andet. Dette kan eksempelvis være i forhold til at dramatisere moralske dilemmaer, målsætninger eller værdivalg, der i sociologiens optik forbliver sterile beskrivelser og forklaringer. Slutteligt kan litteraturen tilføre sociologer en øget viden om sociale og politiske transformationsproces-

ser og deres indvirkning på menneskers hverdagsliv, som ikke kunne være opnået af konventionel videnskabelig vej (Sederberg & Sederberg 1975:189-194). Kort sagt, og med Kurt H. Wolffs ord, er skønlitteraturen i stand til "at åbne verden op", hvorved "læseren introduceres til verdener [såvel indre som ydre], som vedkommende ikke kendte til på forhånd" (Wolff 1991:6). Det er disse fem punkter, som udgør perspektiverne for en fremtidig anvendelse af den poetiske fantasi i sociologien, men det fordrer, at man vil – og tør.

Den poetiske fantasi er nemlig et udtryk for en passioneret indstilling til det at bedrive sociologi. Om denne passionerede sociologi, der skyer rigide regler og indskrænkende konventioner, udtrykte Ann Game og Andrew Metcalfe:

En engageret eller passioneret sociologi indebærer en sanselig og dybsindig tilgang til viden og til videnspraksisser så som læsning, skrivning og undervisning; det er en risikabel affære, som åbner op for en åben, legende og gensidig relation mellem forfattere og læsere og underviserer og studerende ... Den passionerede sociologi bringer løfter om at berige livet ... ved at udvide de perspektiver og valgmuligheder, som det sociale liv tilbyder (Game & Metcalfe 1996:5).

Den poetiske fantasi er en passioneret indstilling, der stimulerer nysgerrighed og åbenhed i forhold til at studere og fortolke den sociale virkelighed. Det er også en fleksibel og anti-autoritær opfattelse af forholdet mellem vidensdomæner og mellem forkyndere af viden (som f.eks. videnskabsfolk *kontra* kunstnere). Slutteligt markerer den en åben indstilling til læring og pædagogik ved at udvide forståelsen og anerkendelsen af det, der i vores samfund tæller som 'viden'.

FANTASIFULDE LITTERATURFORSLAG

Litteratursociologien er som nævnt et omfattende felt, der har optaget samfundsforskere i efterhånden små to århundreder. Litteratur gennem sociologi er derimod er betydelig mere begrænset felt. Den måske mest velkendte og anerkendte introduktion til den form for litterær sociologi, som vi har præsenteret og plæderet for i det ovenstående, er Lewis Coser (1972) *Sociology Through Literature*, der på mange måder udgjorde startskuddet til

den sociologiske interesse for skønlitteraturens værker som inspiration for sociologisk undervisning og forskning. I bogen viser Coser med tekstuddrag af bl.a. Herman Melville, John Steinbeck og Fjodor Dostojevskij, hvordan samfundsmæssige fænomener som social kontrol, socialisering, selvstatus og stratifikation kan forstås og belyses gennem fiktive kilder. Dette var dog ikke den første bog om sociologi gennem litteratur, da en

af pionererne på feltet er Josephine Strodes (1946) samling af angloamerikanske litterære uddrag i *Social Insight Through Short Stories*. Heri viste hun, at en lang række ukommenterede tekstuddrag kunne supplere og understøtte sociologiske problemstillinger. Som Strode slog fast, "fordrer de samfundsmæssige problemer, der konfronterer verden af i dag, at enhver stræber efter indsigt i sociale forhold. Læsningen af denne bogs fortællinger vil øge bevidstheden om og forståelsen af menneskelige værdier og relationer" (Strode 1946:ix). Men bortset fra disse to introduktionsbøger bestående af tekstuddrag glimrede interessen for skønlitteratur i sociologien ved sit fravær.

Opgøret med det positivistiske naturvidenskabsideal i sociologien, ifølge hvilket alt kan kvantificeres og beskrives i et objektivt, sterilt og klinisk sprog, der kulminerede i 1960'erne med efterdønninger i

1970'erne, gødede dog først jorden for interessen for litteratursociologi og senere for sociologi gennem litteratur. I det hele taget var 1970'erne en brydningsperiode, der var kendetegnet ved en bugnende interesse for og fascination af de videnskabelige potentialer i den poetiske fantasi. Det var derfor også på dette tidspunkt, at Robert Nisbet (1976) provokatorisk deklarerede, at sociologien var en 'kunstform', der såvel substantielt som stilistisk havde lighedstegn med kunstens verden, og herunder særligt skønlitteraturen. Det var således også i disse år, at Jane Dabaghians (1970) *Mirror of Man*, Richard Ofshes (1970) *The Sociology of the Possible*, Joan Rockwells (1974) *Fact in Fiction: The Use of Literature in the Systematic Study of Society*, Myles Clowers og Steven Moris' (1977) *Understanding Sociology Through Fiction* og Morroe Bergers (1977) *Real and Imagined Worlds* så dagens lys og inspirede den poetiske fantasi hos en hel generation af sociologer. Siden slutningen af 1970'erne falmede den sociologiske og samfundsvidenskabelige interesse for litteratursociologien dog generelt, både internationalt og på dansk grund, med en hastighed, der var lige så stor som den, der havde startet interessen. Det var nærmest som om, at realismen atter sænkede sin altopslugende skygge over det sociologiske landskab og efterlod et goldt og forholdsvis uinspireret landskab. Nu skulle der atter skabes forkromede modeller, realistiske teorier og funktionalistiske forklaringer på virkelighedens fremtoning, hvor statistikker og surveys var de foretrukne værktøjer. Der har dog i de senere år atter været en gryende interesse for de potentialer – analytisk som pædagogisk – som den poetiske fantasi tilbyder sociologien. Dette kan særligt ses i tidsskrifter som *Teaching Sociology*, hvor praktikere deler ud af deres erfaringer med at anvende film, romaner, tv-programmer og musik i sociologiundervisningen og *Qualitative Inquiry*, hvor forskere bl.a. præsenterer deres kvalitative analyser gennem poetiske fremstillinger inspireret af dramaturgien, digtekunst, metaforer osv.

Det er vores forhåbning, at vi med den ovenstående kortfattede introduktion til

sociologi gennem litteratur vil inspirere andre til såvel i forsknings- som undervisningssammenhænge at lade den poetiske fantasi i almindelighed og skønlitteraturen i særdeleshed stimulere deres virke. Den poetiske fantasi kan komme til udtryk i en lang række afskygninger, og vi har her kun berørt en flig af de mangfoldige perspektiver, der ligger i en anvendelse af og åbenhed over for den poetiske fantasi. Vi har forsøgt at afholde os fra den virkelighedsflugt, der kan ligge i en doktrinær dyrkelse af fiktion, da vi naturligvis som sociologer mener, at den sociale virkelighed, som den faktisk findes 'derude', har analytisk og empirisk fortrin, men vi er også bevidste om, at den sociologiske fantasi ikke lider skade af lidt fiktionsbaseret krydderi, snarere tværtimod. Vi skal samtidig afslutningsvis understøtte, at vi er modstandere af den forholdsvis elitære forestilling om litteratur som en finkultur i forfald i nutidens samfund, som blandt andre Allan Bloom lancerede i *Historien om Vestens intellektuelle forfald*, hvor han begræd den nye situation, hvor "som det er nu, har vore studenter mistet både øvelsen og smagen for læsning. De har hverken vænnet sig til at læse eller til at få noget ud af det" (Bloom 1987:51). Vi ønsker egentligt ikke *principielt* at sætte os til doms over god og dårlig litteratur som inspiration til sociologien – det, der virker, er godt nok for os. Vi er derfor i overensstemmelse med Kingsley Amis, der formulerede en tilsvarende pointe ved at sige, at "den litteratur, de studerende frivilligt læser, kan ikke udelukkende være noget skidt" (Amis in Stover 1973:471). Det vil imidlertid *i praksis* ofte vise sig, at den litteratur, som indeholder anvendelige fortællinger, plots, dramaer, person- og miljøskildringer mv., vil være af forfattere, som magter at fremstille disse på en levende, dækkende, dragende og ikke mindst overbevisende måde. Bloom anerkendte dog også, at "hvis de studerende ikke læser bøger, så hører de til gengæld musik", så såfremt de studerende med tiden har mistet kontakten til det klassiske litterære univers, så kan film eller musik ligeledes anvendes som inspiration til sociologisk analyse. Den poetiske fantasi kan nemlig

– ligesom den sociologiske fantasi – ikke sættes på en ensidig formel, og kun fantasien sætter derfor grænser for, hvorledes sociologien kan drage nytte af skønlitteraturen og det farvestrålende poetiske og fiktive univers. Vi vil således slutte af med at gentage Graham Houghs betragtning over litteraturen i nutidens samfund:

“Erfaringen med og glæde ved litteraturen burde være en del af enhver intellektuel dannelse, men med den mangfoldighed af indtryk og interesser i vores verden af i dag vil det ikke blive tilfældet, med mindre vi gør noget ved det” (Hough 1964:108).

Referencer

- Albrecht, Milton C. (1954): “The Relationship of Literature and Society”. *American Journal of Sociology*, 59 (5):425-436.
- Berger, Morroe (1977): *Real and Imagined Worlds: The Novel and Social Science*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Blauner, Robert (1964): “Review of Lewis Coser: *Sociology Through Literature: An Introductory Reader*”. *American Journal of Sociology*, 69 (4):425-426.
- Bloom, Allan (1987): *Historien om Vestens intellektuelle forfald*. København: Gyldendal.
- Brown, Richard H. (1977): *A Poetic for Sociology: Toward a Logic of Discovery for the Human Sciences*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Clowers, Myles L. & Steven H. Mori (1977): *Understanding Sociology Through Fiction*. New York: McGraw-Hill.
- Corbett Jr., Ronald (1994): “Novel Perspectives on Probation: Fiction as Sociology”. *Sociological Forum*, 9 (2):307-314.
- Coser, Lewis (red.) (1972): *Sociology Through Literature*, 2. udgave. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Czarniawska, Barbara (1999): *Writing Management: Organization Theory as a Literary Genre*. New York: Oxford University Press.
- Dabaghian, Jane (red.) (1970): *Mirror of Man: Readings in Sociology and Literature*. Boston: Little, Brown.
- Davis, Fred (1974): “Stories and Sociology”. *Urban Life and Culture*, 3 (3):310-316.
- Downs, Robert B. (1983): *Books That Changed the World*. New York: Mentor.
- Furuland, Lars & Johan Svedjedal (red.) (1997): *Litteratursociologi: Texter om litteratur och samhälle*. Lund: Studentlitteratur.
- Game, Ann & Andrew Metcalfe (1996): *Passionate Sociology*. London: Sage Publications.
- Goffman, Erving (1959): *The Presentation of Self in Everyday Life*. Harmondsworth: Penguin Books.
- Hough, Graham (1964): “Crisis in Literary Education”, in J. H. Plumb (red.): *Crisis in the Humanities*. Harmondsworth: Penguin.
- Inglis, Ruth A. (1938): “An Objective Approach to the Relationship between Fiction and Society”. *American Sociological Review*, 3 (4):526-533.
- Jacobsen, Michael Hviid (2002): “Social science fiction: ‘Opfindelse’ overfor ‘opdagelse’ og ‘retfærdiggørelse’”, in Michael Hviid Jacobsen, Søren Kristiansen & Annick Prieur (red.): *Liv, fortælling, tekst – strejftog i kvalitativ sociologi*. Aalborg: Aalborg Universitetsforlag.
- Jacobsen, Michael Hviid & Rasmus Antoft (2006): “Sociologi og poesi – om affiniteten mellem samfundsvidenskab og skønlitteratur”. [Under udgivelse].
- Jones, Robert Alun (1975): “The Use of Literature in Teaching Introductory Sociology: A Case Study”. *Teaching Sociology*, 2 (2):177-196.
- Jørgensen, Torben Beck (1986): *Magtens spejl: Myndighed og borger i skønlitteraturen*. København: Nyt fra Samfundsvidenskaberne.
- Leenhardt, Jacques (1967): “The Sociology of Literature: Some Stages in Its History”.

- International Social Science Journal*, 19 (4):517-533.
- Lepenes, Wolf (1988): *Between Literature and Science: The Rise of Sociology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lyman, Stanford M. & Marvin B. Scott (1975): *The Drama of Social Reality*. New York: Oxford University Press.
- Mills, Charles Wright (1959/2002): *Den sociologiske fantasi*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Nisbet, Robert (1976/2002): *Sociology as an Art Form*. New Brunswick, NJ: Transaction Publishers.
- Ofshe, Richard (red.) (1970): *The Sociology of the Possible*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Popper, Karl (1972): *Objective Knowledge: An Evolutionary Approach*. London: Clarendon Press.
- Porterfield, Austin L. (1957): "Some Uses of Litterature in Teaching Sociology". *Sociology and Social Research*, 41 (6):421-426.
- Rahv, Philip (1970): *Literature and the Sixth Sense*. Boston: Houghton Mifflin & Company.
- Rockwell, Joan (1974): *Fact in Fiction: The Use of Literature in the Systematic Study of Society*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Sederberg, Peter C. & Nancy B. Sederberg (1975): "Transmitting the Nontransmissible: The Function of Literature in the Pursuit of Social Knowledge". *Philosophy and Phenomenological Research*, 36 (2):173-196.
- Snow, Charles P. (1959/1993): *The Two Cultures*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Stover, Leon E. (1973): "Anthropology and Science Fiction". *Current Anthropology*, 14 (4):471-474.
- Strode, Josephine (red.) (1946): *Social Insight Through Short Stories: An Anthology*. New York: Harper Books.
- Wheen, Francis (2006): "The Poet of Dialectics". *The Guardian*, den 8. juli.
- Wolff, Kurt H. (1991): *Survival and Sociology: Vindicating the Human Subject*. New Brunswick, NJ: Transaction Books.

Noter

1. Faktisk kan man ikke kun på envejs vis forsøge at indlæse sociologien i kunsten (film, skønlitteratur mv.), men man kan ligeledes foretage den modsatte manøvre – at indlæse kunsten i sociologien. Således kan Karl Marx mammutværk *Kapitalen* fortolkes ud fra de poetiske, dramatiske og skønlitterære lighedstræk, som den rummer ved siden af sine økonomiske, sociale og politiske betragtninger, hvilket Francis Wheen (2006) for nylig på overbevisende vis illustrerede. Det viste sig, at Marx faktisk var særdeles inspireret af sin samtids romanforfattere (herunder Honoré de Balzac), og at han i værket – som de fleste læsere ved – stilistisk trækker på poetiske fremstillings- og udtryksformer.
2. Litteratursociologiens historiske ophav, sociale og politiske årsager og udviklingsmæssige knopskydninger er notorisk for sin mangfoldighed. Litteratursociologiens opkomst kan faktisk lokaliseres tilbage til starten af 1800-tallet, og dermed til perioden før Auguste Comtes oprindelige definition af sociologien som videnskaben om samfundet, til Madame de Staëls *De la Littérature considérée dans ses Rapports avec les Institutions Sociales* fra 1810. Derefter blev den særligt på det europæiske kontinent delvist koloniseret af marxistiske eller videnskabsfilosofiske strømninger – lige fra György Lukács via Karl Mannheim til Frankfurterskolen og Lucien Goldmann – og i adskillige årtier eksisterede der da også et vist slægtskab mellem litteratursociologi og marxistisk teori (jf. Leenhardt 1967). I USA var der derimod særligt funktionalistiske og senere konstruktivistiske positioner, der primært var optagede af at analysere litteraturen med henblik på at finde ud af, om den afspejlede samfundet, påvirkede samfundet eller medvirkede til at stabilisere og legitimere den eksisterende sociale orden (jf. Albrecht 1954; Inglis 1938).
3. Den poetiske fantasi, grundet sin intime forbindelse til fiktionen, drejer sig således ikke så meget om de konventionelle videnskabskontekster som opdagelse [*context of discovery*] eller retfærdiggørelse [*context of justification*], men er snarere et udtryk for opfindelse [*context of invention*], hvor forskeren ved at udfolde sin kreativitet, intuition og fantasi sættes i stand til at skabe områder af erfaringen, som ikke nødvendigvis findes 'derude' i den empiriske verden, områder der rummer mindst lige så meget skønhed, dybde og kompleksitet, som den faktisk eksisterende virkelighed (jf. Jacobsen 2002).
4. Således må vi lære at anerkende alle de tre 'objektive' verdener, som Karl Popper (1972) beskrev i sin videnskabsmologi. *Den første verden*, der er fænomenernes verden bestående af direkte sansning og erfaring, *den anden verden*, som er bevidsthedens verden bestående af mentale forestillinger og idéer, og slutteligt *den tredje verden*, der er artefakternes verden bestående af den viden, der bl.a. findes i bøger, symfonier eller malerier (hvilket vil sige den anden verdens produkter, der materialiserer sig i form af den første verden). En anerkendelse af den poetiske fantasi fordrer således en udvidelse af fænomenet viden, hvor også den anden og tredje verden betragtes som ligeværdige videnskilder.